

HEMŞİRELİK ÖĞRENCİLERİNE SİBER ZORBALIĞA YÖNELİK UYGULANAN GÖRSEL EĞİTİM, SİBER ZORBALIK EĞİLİMİNİ ETKİLER Mİ?**Arş. Gör. Dr. Cansu KOŞAR ŞAHİN*****Arş. Gör. Dr. Esin SEVGİ DOĞAN******Arş. Gör. Dilan DENİZ AKAN*******Doç. Dr. Özden DEDELİ ÇAYDAM********Prof. Dr. Sezgi ÇINAR PAKYÜZ*********ÖZET**

Giriş: Ülkemizde internet güvenliğinin artırılması, bu konunun gençler arasındaki durumuna ilişkin tespit yapılması, farklı eğitim ve uygulama teknikleriyle farkındalığın sağlanması ve tutumun iyileştirilmesi sanal zorbalığın ve mağduriyetin azaltılması açısından önem taşımaktadır.

Amaç: Bu araştırmanın amacı; hemşirelik bölümü öğrencilerine uygulanan görsel eğitimin siber zorbalık eğilimine etkisini değerlendirmektir.

Yöntem: Yarı deneysel araştırma desenine uygun olarak gerçekleştirilen bu araştırmanın evrenini Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi (MCBÜ SBF) Hemşirelik Bölümü'nde eğitim alan tüm ikinci sınıf öğrenciler oluştururken; örneklemini; MCBÜ SBF Hemşirelik bölümünde eğitim alan ve çalışmaya katılmayı gönüllü olarak kabul eden 115 ikinci sınıf öğrencisi oluşturmuştur. Veriler tanıtıcı özellikler formu ve siber zorbalık tutum ölçeği ile toplanmıştır. Araştırmanın yürütülebilmesi için MCBÜ Sağlık Bilimleri Etik Kurulu'ndan ve MCBÜ SBF'den yazılı izinler alınmış olup veri toplama aşamasında araştırmaya katılmaya karar veren öğrencilerden yazılı olarak bilgilendirilmiş gönüllü olur formu alınmıştır. Araştırma sürecinde öğrenciler ile üç defa görüşülmüş, eğitim video destekli gerçekleştirilmiştir. Eğitim materyali olarak kullanılan videoların izinleri de ilgili kurumlardan yazışma yoluyla alınmıştır.

Bulgular: Araştırmaya katılmayı gönüllü olarak kabul eden ikinci sınıf öğrencilerinin yaş ortalaması 20,02±1,37 olup, örneklemin çoğunluğu (%51,3) internete erişim sağladıkları yeri sadece cep telefonu olarak ifade etmişlerdir. Örneklemin %30,4'ü siber zorbalığa maruz kaldığını; %7'si ise siber zorbalık uyguladığını belirtmiştir. Siber zorbalığa maruz kalan 36 öğrencinin, 29'u kadın iken; siber zorbalık uygulayan yedi öğrencinin beşinin erkek olduğu saptanmıştır. Uygulanan eğitimin (video destekli siber zorbalık eğitimi), örneklem grubunda siber zorbalığa yönelik tutum üzerinde 0,391, kimlik gizleme üzerinde 0,445'lik bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Keyif, onaylama ve endişe alt boyutlarındaki etkinliğin ise düşük olduğu saptanmıştır (EB=0,070; 0,094; 0,018).

Sonuçlar: Araştırma bulgularımız ışığında video destekli siber zorbalık eğitiminin siber zorbalığa yönelik tutumu iyileştirmede özellikle eğitimden sonraki üç aylık sürede etkinliğinin olduğu söylenebilmektedir.

Anahtar kelimeler: Siber zorbalık, sanal, tutum, eğitim, video.

* Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, ORCID ID: 0000-0003-2366-3977, cansukosar@hotmail.com

** Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, ORCID ID: 0000-0003-0301-3062, esinsevgi1990@hotmail.com

*** Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-8258-8658, deniz.dilan91@gmail.com

**** Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, ORCID ID: 0000-0003-0558-9400, ozdendedeli@yahoo.co.uk

***** Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-6598-8801, sezcinar@hotmail.com

Araştırma Makalesi.

Sayfa Sayısı: 542-556

Makale Geliş Tarihi: 27.01.2021

Makale Kabul Tarihi: 17.03.2021

Makale Yayın Tarihi: 05.05.2021

DOES VISUAL EDUCATION FOR CYBER BULLYING APPLIED TO NURSING STUDENTS, AFFECT THE CYBER BULLYING TENDENCY?**ABSTRACT**

Background: Increasing internet security in our country, determining the situation of this issue among young people, raising awareness with different education and application techniques and improving attitude are important in terms of reducing cyber bullying and victimization.

Objectives: The aim of this research; to evaluate the effect of visual education applied to nursing students on cyberbullying tendency.

Methods: While the population of this research, which was carried out in accordance with the quasi-experimental research design was formed by all second-year students studying in Manisa Celal Bayar University Faculty of Health Sciences (MCBU FHS) Nursing Department; sample; It consisted of 115 students who were studying in MCBU FHS Nursing Department and voluntarily accepted to participate in the study. Data were collected by introductory features form and cyber bullying attitude scale. Written permissions were obtained from MCBU Health Sciences Ethics Committee and MCBU HSF in order to carry out the study, and a written informed consent form was obtained from the students who decided to participate in the research during the data collection phase. During the research process, students were interviewed three times, and the training was carried out with video support. The permissions of the videos used as educational material were obtained from the relevant institutions by correspondence.

Results: The average age of the second grade students who voluntarily accepted to participate in the study was 20.02 ± 1.37 , and the majority of the sample (51.3%) stated the place where they accessed the internet only as mobile phone. While 30.4% of the sample stated that they were exposed to cyberbullying; 7% of them stated that they had cyberbullying. While 29 of 36 students who were exposed to cyberbullying were women; Five of the seven students who implement cyberbullying were determined to be male. It was observed that the training applied had an effect of 0.391 on attitude towards cyberbullying and 0.445 on identity concealment in the sample group. The effectiveness in the pleasure, approval, and anxiety sub-dimensions was found to be low. (ES=0,070; 0,094; 0,018).

Conclusions: In the light of our research findings, it can be said that video-assisted cyberbullying training is effective in improving attitudes towards cyberbullying, especially in the three-month period after the training.

Keywords: Cyberbullying, virtual, attitude, education, video.

1. GİRİŞ

Günümüzde teknolojinin hızlı ilerlemesi sonucu internet kullanımı hayatımızın neredeyse her alanında fazlaca yer almaya başlamıştır. İletişimi arttırması, bilgi paylaşımını kolaylaştırması ve araştırmacıların olanaklarını arttırması internetin faydaları arasındadır (Deschamps ve Mcnutt, 2016; Korkmaz, 2016a). Ancak internetin hızlı yaygınlaşması ve internete erişimin kolaylaşması beraberinde birtakım sorunları da ortaya çıkarmaya başlamıştır. Kişisel bilgilerin istismarı, uygunsuz içeriklere maruz kalma şeklinde ortaya çıkan ve zorbalığın farklı bir şekli olan siber zorbalık da bunlardan biridir (Bauman and Bellmore, 2015; Smith, 2015; Deschamps ve Mcnutt, 2016). Siber Zorbalık iletişim teknolojilerini kullanarak bir birey ya da grup tarafından diğerlerine zarar vermek için tasarlanan kasıtlı, tekrarlanan ve düşmanca davranış içeren zorbalık türüdür. Bu tür bir zorbalık bilgi ve iletişim teknolojisi araçlarının yanlış biçimde kullanılmasından kaynaklanmaktadır (Deschamps ve Mcnutt, 2016; Olweus, 2017).

... Siber zorbalığın karakteristik özellikleri; kimliğin kolayca gizlenebilmesi, maruz kalınan zorbalığın kısa sürede pek çok kişi tarafından bilinmesi ve devamlılığının olması, cinselliğin daha kolay ve daha fazla kullanılabilmesi olarak sıralanabilir ve özellikle interneti en yoğun kullanan genç grupta fazlaca görülmektedir (Deschamps ve McNutt, 2016; Olweus, 2017; Watts, Wagner, Velasques ve Behrens, 2017). Gençlerin interneti bu kadar yoğun bir şekilde kullanmaları, kimliklerini gizleyebilmeleri ve internet ortamında bir denetim mekanizmasının olmaması bu sıkıntıları beraberinde getirmiştir (Deschamps ve McNutt, 2016; Korkmaz, 2016a). Smith (2015: 176), siber zorbalık eylemlerini; bireyi nedensiz olarak sohbetten çıkarmak veya ekleyip zor durumda bırakmak, cep telefonu ile utandırıcı fotoğraf çekmek ya da utandırıcı fotoğraflarını başkalarına göndermek veya web sitelerinde yayınlamak, cep telefonu veya e-posta yoluyla aşağılayıcı, onur kırıcı, kötüleyici, tehdit ve şiddet içerikli mesajlar göndermek ve özellikle sosyal medyada başkaları hakkında dedikodu yaymak şeklinde sıralamıştır. Ülkemizde, özellikle genç nüfusun yüksekliği, internet kullanımının giderek yaygınlaşması ve işsizlik nedenleriyle problemler internet kullanımı ve özellikle siber zorbalık için uygun bir zemin oluşmaktadır (Korkmaz, 2016a: 77).

Ülkemizde internet güvenliğinin artırılması, bu konunun gençler arasındaki durumuna ilişkin tespit yapılması, eğitim ve uygulamalarla farkındalığın artırılması sanal zorbalığın önlenmesi için önem taşımaktadır. Siber zorbalık ve mağduriyeti azaltmaya yönelik girişimlerin yer aldığı 24 araştırma ile yapılan bir meta-analiz sonuçlarına göre; uygulanan girişimler ile siber zorbalık uygulama oranlarının yaklaşık %10-15; siber zorbalık mağduriyetinin ise %14 oranında azaltılabildiği belirtilmiştir (Gaffney, Farrington, Espelage ve Ttofi, 2016: 22). Literatürde farklı girişimlerin siber zorbalık ve mağduriyet üzerine etkisinin incelendiği ve genellikle ilköğretim, ortaokul ve lise dönemindeki öğrenciler ile yürütülmüş olan çok sayıda araştırmaya rastlanırken, video destekli görsel eğitimin etkinliğini inceleyen ve üniversite eğitimi alan öğrenciler ile yürütülen kısıtlı sayıda araştırmanın olduğu görülmüştür. Araştırmamızın amacı; hemşirelik bölümü öğrencilerine uygulanan görsel eğitimin siber zorbalık eğilimine etkisini değerlendirmektir. Araştırmanın hipotezleri

H0: Hemşirelik bölümü ikinci sınıf öğrencilerine siber zorbalık hakkında uygulanan görsel eğitimin, siber zorbalığa yönelik tutum üzerine etkisi yoktur.

H1: Hemşirelik bölümü ikinci sınıf öğrencilerine siber zorbalık hakkında uygulanan görsel eğitimin, siber zorbalığa yönelik tutum üzerine etkisi vardır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Tipi

Bu çalışma yarı deneysel araştırma desenine uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini; Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü'nde eğitim alan tüm ikinci sınıf öğrenciler oluşturmuştur.

Araştırmanın örneklemini; Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik bölümünde eğitim alan ve çalışmaya katılmayı gönüllü olarak kabul eden ikinci sınıf öğrencileri oluşturmuştur (n=115)

18 yaş ve üzeri olan, dil problemi olmayan, çalışmaya katılmayı gönüllü olarak kabul eden öğrenciler araştırmanın örneklemini oluştururken, çalışmaya katılmayı istemeyen öğrenciler araştırmanın dışında tutulmuştur.

2.3. Veri Toplama Araçları

2.3.1. Tanıtıcı Özellikler Formu

Araştırmaya katılacak öğrencilerin sosyodemografik özelliklerini (yaş, cinsiyet), internet kullanımı ile ilgili özelliklerini (toplam internet kullanma yılı, bilgi iletişim teknolojilerine sahip olma durumu, internete erişim sağlanan yer, günlük internette geçirilen zaman, en sık ziyaret edilen internet siteleri) ve siber zorbalığa ilişkin özelliklerini (siber zorbalığa maruz kalma durumu, siber zorbalığa maruz kalma sayısı, siber zorbalık uygulama durumu) içermektedir. Araştırmacılar tarafından literatür taranarak oluşturulmuştur (Özdemir ve Filiz, 2011: 616-619; Fırat ve Ayran, 2016: 326-327; Semerci, 2017: 1291-1292; Süslü ve Oktay, 2018: 1882).

2.3.2. Siber Zorbalık Tutum Ölçeği

Türkoğlu ve Arslan (2013) tarafından öğrencilerin siber zorbalık eğilimlerini ölçmek amacı ile geliştirilen "Siber Zorbalık Tutum Ölçeği" 5'li likert tipinde olup toplam 40 maddeden ve dört alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte "kesinlikle katılmıyorum" dan "katılmıyorum", "kararsızım", "katılıyorum", "tamamen katılıyorum" a kadar derecelendirilen olumlu ve olumsuz ifadeler bulunmaktadır. Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısının ölçeğin bütününde 0,925 iken; kimlik gizleme boyutu 0,884, keyif boyutu 0,882, onaylama boyutu 0,839, endişe boyutu 0,824 olduğu belirtilmiştir (Türkoğlu ve Arslan, 2013: 49). Bu çalışmadaki cronbach alfa katsayıları ise tüm ölçek için 0,73; kimlik gizleme ve keyif alt boyutları için 0,80; onaylama alt boyutu için 0,76 ve endişe alt boyutu için 0,80 olarak belirlenmiştir. Siber zorbalık tutum ölçeğinin puan aralığı en

düşük 42 en yüksek 210 iken, kimlik gizleme alt boyutu için 12-60; keyif alt boyutu için 10-50; onaylama alt boyutu için 12-60; endişe alt boyutu için 8-40 ve problemler internet kullanımı alt boyutu için 33-161 aralığındadır. Ölçek kullanım izni Türkoğlu'ndan mail yoluyla alınmıştır.

2.4. Araştırmanın Etiği

Araştırmayı yürütebilmek için Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Etik Kurulu'ndan (Etik tarih: 24/10/ 2018 No: 20.478.486) ve Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi'nden yazılı izinler alınmıştır. Araştırmanın yürütülmesinde bilimsel ve evrensel etik ilkelere de uyulmuştur. Bu bağlamda araştırmada aydınlatılmış onam, özerklik, gizlilik ve gizliliğin korunması, hakkaniyet, zarar vermeme/yararlılık ilkeleri göz önünde tutulmuştur. Çalışmanın konusu, amacı ve araştırmadan sağlanacak yararlılıklar gibi konularda öğrencilere bilgi verilerek, araştırmaya katılmanın gönüllülük esasına dayandığı, istedikleri zaman araştırmayı bırakabilecekleri anlatılmıştır. Araştırmaya katılmayı kabul eden öğrencilere kendilerinden alınan bilgilerin, isimleri kullanılmamak şartıyla yalnızca bu araştırma için kullanılacağı ve başka amaçla kullanılmayacağı belirtilmiştir. Katılmaya karar veren öğrencilerden yazılı olarak bilgilendirilmiş gönüllü olur formu alınmıştır.

2.5. Uygulanan Girişim

Araştırmaya katılmayı gönüllü olarak kabul eden hemşirelik bölümü ikinci sınıf öğrencileri ile üç görüşme gerçekleştirilmiştir. İlk görüşmede tanıtıcı özellikler formu ve Siber Zorbalık Tutum Ölçeği verilerek öğrencilerden dikkatli şekilde doldurmaları istenmiştir. Veri toplama araçları öğrenciler tarafından ortalama 15-20 dakika içerisinde doldurulmuştur. İlk görüşmeden bir ay sonra ikinci görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmede siber zorbalık hakkındaki farkındalığı arttırmaya yönelik görsel materyaller izletilmiş ve grupla siber zorbalık hakkında kısa bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Ardından tekrar Siber Zorbalık Tutum Ölçeği'ni doldurmaları istenmiştir. İkinci görüşmeden üç ay sonra üçüncü görüşme gerçekleştirilmiştir. Aynı ölçekle tekrar değerlendirme yapılarak ikinci görüşmede uygulanan eğitimin siber zorbalık eğilimine yönelik etkisi incelenmiştir.

2.6. Eğitim Materyallerinin İçeriği

Eğitim materyalleri olarak iki adet eğitim videosu kullanılmıştır. Videolar izletilmeden hemen öncesinde öğrencilerle kısa bir görüşme yapılmıştır. Bu görüşmede karşılıklı soru cevap şeklinde öğrencilerin siber zorbalığa yönelik bilgi durumları, düşünceleri tartışılmış, konu sözel olarak kısaca anlatılarak soruları yanıtlanmıştır. Videolar; siber zorbalığın ne olduğu, neleri içerdiği, en çok görüldüğü alanlar, görülme sıklığı, siber zorbalık hakkındaki farkındalığı arttırmaya yönelik

bilgilendirmeleri içermektedir. Video içeriklerini hazırlamış olan “Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu” ile “Sağlık ve Eğitim Vakfı”ndan yazılı izinler alınmıştır.

2.7. Verilerin Analizi

Yapılan bu araştırmada verilerin analizinde Statistical Packge for the Social Sciences (SPSS) 15 kullanılmıştır. Veriler; ortalama \pm SS ve frekans “%” olarak gösterilmiştir. Normal dağılıma uyan veriler arasında parametrik testler; normal dağılıma uymayan veriler arasında ise non parametrik testler kullanılmıştır.

Analizler normal dağılıma uyan parametrik verilerde bağımlı gruplarda ise paired t-testi ve normal dağılıma uymayan non parametrik verilerde bağımlı gruplarda Wilcoxon testi, ikiden fazla ölçüm durumunda; tekrarlayan ölçümlerde varyans analizi kullanılarak yapılmıştır. Uygulanan eğitim programının eğitimden üç ay sonra öğrenciler üzerinde siber zorbalığa yönelik tutum konusundaki etkinliğini değerlendirmek için etki büyüklüğü incelenmiştir. İstatistiksel değerlendirmede anlamlılık; % 5 hata payı ile $p < 0,05$ düzeyinde kabul edilmiştir.

2.8. Araştırmanın Sınırlılıkları

Tek gruba yarı deneysel araştırma desenine uygun yürütülmüş olması araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Kontrol grubunun da yer aldığı iki veya üç grubun olduğu deneysel bir tasarımın kullanılması araştırmanın gücünü arttırmada literatür açısından daha yararlı olabilir.

3. BULGULAR

Araştırmaya katılmayı gönüllü olarak kabul eden ikinci sınıf öğrencilerinin yaş ortalaması $20,02 \pm 1,37$ olup örneklemin %76,5’i kız öğrencilerden oluşmuştur. Tüm öğrenciler ortalama $8,39 \pm 3,16$ yıldır internet kullanmakta olup en az iki, en fazla 16 yıldır internet kullandıklarını ifade etmişlerdir. Bilgi işlem teknolojilerinden sadece telefonu olduğunu ifade eden öğrenciler örneklemin %34,8’ini oluştururken, bilgisayar ve cep telefonu olan %36,5’ini, hem bilgisayar, hem cep telefonu hem de tableti olanlar %28,7’sini oluşturmuştur. Örneklemin çoğunluğu (%51,3) internete erişim sağladıkları yeri sadece cep telefonu olarak ifade etmişlerdir. Örneklem içinde internette geçirdiği zaman günde “3-4 saat (n=41, %35,6)” ve “5-6 saat (n=42, %36,5)” olanların sayılarının birbirine yakın olduğu sptanmıştır. Örneklemin %13,9’u ise internette yedi saat ve üzerinde zaman geçirdiğini belirtmiştir. En sık ziyaret edilen internet sitelerini sırayla %36,5 ile “sosyal medya+ödev+haber”; %31,3 ile hepsi ve %20,9 ile “sosyal medya+magazin+sohbet+oyun” oluşturmuştur (Tablo 1).

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

Tablo 1. Hemşirelik İkinci Sınıf Öğrencilerinin Sosyo Demografik ve İnternet Kullanımına İlişkin Özellikleri (n=115)

		Ort. ± SS	Min.-max.
Yaş (yıl)		20,02±1,37	18-35
Toplam internet kullanma zamanı (yıl)		8,39±3,16	2-16 yıl
		n	%
Cinsiyet	Kadın	88	76,5
	Erkek	27	23,5
Bilgi işlem teknolojilerine sahip olma durumu	Cep telefonu	40	34,8
	Bilgisayar+cep telefonu	42	36,5
	Bilgisayar+cep telefonu+tablet	33	28,7
İnternete erişim sağlanan yer	Ev+okul	22	19,1
	Ev+cep telefonu	16	13,8
	Cep telefonu	59	51,3
	Ev+okul+cep telefonu	18	15,8
İnternette geçirilen zaman (saat)	0-2 saat	16	14
	3-4 saat	41	35,6
	5-6 saat	42	36,5
	7 saat ve üzeri	16	13,9
En sık ziyaret edilen internet siteleri	Haber+sohbet+oyun	13	11,3
	Sosyal medya+ödev+haber	42	36,5
	Sosyal medya+magazin+sohbet+oyun	24	20,9
	Hepsi	36	31,3

Örneklemin %30,4'ü siber zorbalığa maruz kaldığını; %7'si ise siber zorbalık uyguladığını belirtmiştir. Öğrencilerin siber zorbalığa maruz kalma sayısı ortalama $4,06 \pm 0,6$ iken, siber zorbalığa maruz kaldığını belirtenler en az bir, en fazla 15 defa maruziyetlerinin olduğunu ifade etmişlerdir. Siber zorbalığa maruz kalan 36 öğrencinin, 29'u kadın iken; siber zorbalık uygulayan yedi öğrencinin beşinin erkek olduğu saptanmıştır (Tablo 2).

Tablo 2. Hemşirelik İkinci Sınıf Öğrencilerinin Siber Zorbalık ile İlgili Özellikleri (n=115)

		Ort. ± SS		Min.-max.	
Toplam siber zorbalığa maruz kalma sayısı		4,06±0,6		1-15 defa	
Siber zorbalığa maruz kalma durumu	Evet	n	%	n	%
	Hayır	36	31,3	29	25,21
Siber zorbalık uygulama durumu	Evet	7	6,1	2	1,74
	Hayır	108	93,9	5	4,36

Hemşirelik ikinci sınıf öğrencilerinin internete erişim sağladıkları yere göre siber zorbalık tutum ölçeği birinci ve ikinci görüşmelerin puanlarına bakıldığında; internete erişim sağlanan yer ile siber zorbalık tutum ölçeği puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu saptanmıştır. Birinci ve ikinci görüşmede de gruplar içinde internete “ev+okul” dan bağlanan öğrenci grubunun siber zorbalık tutum ölçeği puan ortalaması en yüksek iken, internete “ev+okul+cep telefonu”ndan bağlanan öğrenci grubunun ölçek puan ortalamasının en düşük olduğu belirlenmiştir. İnternete erişim sağlanan yer ile kimlik gizleme alt boyutu ikinci görüşme puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu saptanmıştır. Bu alt boyutta internete “ev+okul” dan bağlanan öğrenci grubunun kimlik gizleme puan ortalaması en yüksek iken, “ev+cep telefonu” ndan bağlanan öğrenci grubunun kimlik gizleme alt boyut puan ortalamasının en düşük olduğu görülmüştür. İnternete erişim sağlanan yer ile keyif alt boyutu ikinci görüşme puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu saptanmıştır. Bu alt boyutta internete “ev+okul” dan bağlanan öğrenci grubunun keyif puan ortalaması en yüksek iken, “ev+cep telefonu” ndan bağlanan öğrenci grubunun keyif puan ortalamasının en düşük olduğu belirlenmiştir. İnternete erişim sağlanan yer ile endişe alt boyutu puan ortalamaları arasında hem birinci hem de üçüncü görüşmede istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu saptanmıştır. Hem birinci hem üçüncü görüşmede internete “ev+okul” dan bağlanan öğrenci grubunun endişe alt boyutu puan ortalaması en yüksek iken, “ev+okul+cep telefonu”ndan bağlanan öğrenci grubunun endişe alt boyutu puan ortalamasının en düşük olduğu belirlenmiştir (Tablo 3).

Tablo 3. Hemşirelik İkinci Sınıf Öğrencilerinin İnternete Erişim Sağladıkları Yere Göre Siber Zorbalık Tutum Ölçeği ve Alt Boyut Puanlarının İncelenmesi (n=115)

		Ev+okul	Ev+cep telefon	Cep telefonu	Ev+okul+cep telefonu
SZTÖ-G1	X ± SS	196,6±10,46	191,80±16,00	192,03±11,94	184,61±18,82
	Anlamlılık	KW=2,528		p=0,04	
SZTÖ-G2	X ± SS	197,45±10,16	187,61±24,83	193,12±13,08	182,88±26,55
	Anlamlılık	KW=2,890		p=0,03	
SZTÖ-G3	X ± SS	192,88±15,17	180,91±30,77	186,80±18,04	178,83±28,78
	Anlamlılık	KW=1,674		p=0,178	
Kimlik gizleme-G1	X ± SS	56,59±3,54	54,26±5,79	55,25±4,90	54,88±5,14
	Anlamlılık	F=0,887		p=0,450	
Kimlik gizleme -G2	X ± SS	52,75±2,73	48,69±6,27	51,35±3,75	49,55±5,83
	Anlamlılık	KW=3,542		p=0,017	
Kimlik gizleme -G3	X ± SS	56,35±3,85	55,50±4,81	53,62±5,57	53,11±7,67
	Anlamlılık	F=1,203		p=0,313	
Keyif-G1	X ± SS	48,59±2,44	47,93±3,43	48,64±2,69	47,88±4,21

...	(akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)				
	Anlamlılık		KW=0,662	p=0,577	
Keyif -G2	X ± SS	49,40±1,39	45,38±6,87	48,37±3,75	46,05±5,74
	Anlamlılık		KW=4,583	p=0,005	
Keyif -G3	X ± SS	49,11±2,47	47,00±4,00	46,78±4,38	45,95±4,85
	Anlamlılık		F=1,917	p=0,132	
Onaylama-G1	X ± SS	56,31±3,98	54,00±6,38	53,88±6,63	52,22±7,74
	Anlamlılık		KW=1,451	p=0,232	
Onaylama-G2	X ± SS	56,20±4,96	54,69±7,12	54,55±5,83	52,27±10,73
	Anlamlılık		KW=1,033	p=0,381	
Onaylama-G3	X ± SS	52,47±8,79	47,41±16,04	52,88±7,61	50,88±10,00
	Anlamlılık		F=1,323	p=0,272	
Endişe-G1	X ± SS	34,86±4,50	35,60±3,41	34,25±5,07	29,61±6,39
	Anlamlılık		F=4,793	p=0,004	
Endişe-G2	X ± SS	34,55±4,59	34,61±5,63	34,58±5,66	30,66±7,46
	Anlamlılık		F=2,250	p=0,087	
Endişe-G3	X ± SS	34,94±6,03	31,00±10,39	33,52±5,81	28,88±9,54
	Anlamlılık		F=2,759	p=0,047	

SZTÖ=Siber zorbalık tutum ölçeği, G=Görüşme

Siber zorbalık tutum ölçeği puanlarının birinci, ikinci ve üçüncü görüşmelerde sırayla 185,32±22,07, 191,31±17,75 ve 191,48±13,89 şeklinde olduğu belirlenmiştir. Birinci ve ikinci görüşme (p=0,000) ile ikinci ve üçüncü görüşme (p=0,000) arasında siber zorbalık tutum ölçeği puanları açısından anlamlı fark olduğu saptanmıştır. Kimlik gizleme alt boyutu puanları üç görüşmede sırayla; 50,92±4,52, 54,14±5,77 ve 55,29±4,81 olarak belirlenmiştir. Birinci ve ikinci görüşme (p=0,000), ikinci ve üçüncü görüşme (p=0,000) ile birinci ve üçüncü görüşme (p=0,000) arasında kimlik gizleme puanları açısından anlamlı fark olduğu ortaya çıkmıştır. Keyif alt boyutu puanlarının üç görüşmede sırasıyla; 47,03±4,21, 47,74±4,32 ve 48,37±3,04 şeklinde olduğu belirlenmiştir. Birinci ve üçüncü görüşme arasında (p=0,014) keyif alt boyutu puan ortalamaları açısından anlamlı fark olduğu görülmüştür. Onaylama alt boyut puanlarının üç görüşmede 51,64±10,05, 54,07±6,39 ve 54,43±6,90 şeklinde olduğu belirlenmiştir. İkinci ve üçüncü görüşme arasında (p=0,01) onaylama alt boyutu puan ortalamaları açısından anlamlı fark olduğu saptanmıştır. Endişe alt boyutu puanlarının üç görüşmede; 32,51±7,50, 33,73±5,34 ve 33,90±5,90 şeklinde olduğu belirlenmiştir. Birinci ve ikinci görüşme (p=0,000), ikinci ve üçüncü görüşme (p=0,000) ve birinci ve üçüncü görüşme (p=0,000) arasında endişe alt boyut puanları açısından anlamlı fark olduğu görülmüştür (Tablo 4).

Uygulanan eğitimin (video destekli siber zorbalık eğitimi), örneklem grubunda oluşturduğu etkinin büyüklüğüne bakıldığında; siber zorbalığa yönelik tutum üzerinde 0,391 ve kimlik gizleme üzerinde 0,445'lik bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Keyif, onaylama ve endişe alt boyutlarındaki etkinliğin düşük olduğu belirlenmiştir (EB=0,070; 0,094; 0,018), (Tablo 4).

Tablo 4. Hemşirelik İkinci Sınıf Öğrencilerinin Birinci (0. ay), İkinci (1. ay) ve Üçüncü Görüşmelerde (4. ay) Alınan Siber Zorbalık Tutum Ölçeği ve Alt Boyut Puanları Arasındaki Farklar

Ölçekler	İzlemler	Girişim Grubu					
		Ort. ± SS	İkili Karşılaştırmalar			Anlamlılık	
						F	p
SZTÖ	0.ay	185,32±22,07	G 1-2	Z=5,475	0,000	17,246	0,000
	1. ay	191,31±17,75	G 2-3	Z=6,676	0,000		
	4.ay	191,48±13,89	G 1-3	Z=1,184	0,236		
						EB=0,391	
Kimlik gizleme alt boyutu	0.ay	50,92±4,52	G 1-2	Z=6,834	0,000	35,362	0,000
	1. ay	54,14±5,77	G 2-3	Z=5,825	0,000		
	4.ay	55,29±4,81	G 1-3	t=123,131	0,000		
						EB=0,445	
Keyif alt boyutu	0.ay	47,03±4,21	G 1-2	Z=0,837	0,403	3,599	0,03
	1. ay	47,74±4,32	G 2-3	Z=1,367	0,172		
	4.ay	48,37±3,04	G 1-3	Z=2,450	0,014		
						EB=0,070	
Onaylama alt boyutu	0.ay	51,64±10,05	G 1-2	Z=1,390	0,165	4,972	0,009
	1. ay	54,07±6,39	G 2-3	Z=2,507	0,012		
	4.ay	54,43±6,90	G 1-3	Z=1,262	0,207		
						EB=0,094	
Endişe alt boyutu	0.ay	32,51±7,50	G 1-2	t=67,720	0,000	0,861	0,426
	1. ay	33,73±5,34	G 2-3	t=67,720	0,000		
	4.ay	33,90±5,90	G 1-3	t=59,705	0,000		
						EB=0,018	

SZTÖ=Siber zorbalık tutum ölçeği, G=Görüşme, EB=Etki büyüklüğü

4. TARTIŞMA

Kendini savunamayan birine karşı bir kişi ya da grup tarafından uygulanan kasıtlı agresif davranışlar olarak karşımıza çıkan zorbalığın bir türü olan siber zorbalık doğası gereği haftalar, aylar ve bazen yıllarca sürebilen tekrarlayan tiptedir (Olweus, 2017). Araştırmalarda siber zorbalık davranışı prevelansının ülkeler arasında değişkenlik gösterdiği ve genellikle erkeklerde kızlara göre daha yaygın görüldüğü belirtilmektedir (Korkmaz, 2016b: 76; Kowalski, Limber ve McCord, 2019: 25). Bu araştırmada, öğrencilerin %31,3'ü siber zorbalığa maruz kaldığını belirtmiş, bunların da %25,21'inin kız öğrenci olduğu saptanmıştır. Siber zorbalık uyguladığını belirten yedi öğrencinin beşinin ise erkek olduğu belirlenmiştir. Eroğlu ve Peker'in (2015: 601) 345 lise öğrencisi ile yaptığı çalışmaya göre katılımcıların %7'sinin siber mağdur; %9'unun ise siber zorba olduğu, siber mağdur olanların %9,3'ünün kız, %4,9'unun erkek öğrenci; siber zorba olanların %9,8'inin erkek, %8'inin kız öğrenci olduğu belirtilmiştir. Korkmaz (2016b: 627, 629) lise öğrencileri ile yaptığı araştırmada kız öğrencilerin siber mağduriyet puanlarının erkek öğrencilerden yüksek olduğunu ve kız öğrencilerin daha çok siber zorbalıkla karşı karşıya kaldıklarını ifade etmiştir.

... Bu araştırmada siber zorbalığa maruz kalma sayısı ortalama dört iken, öğrenciler en az bir en fazla 15 defa siber zorbalığa maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. zdemir ve Akar (2011: 615) alışmalarında son bir ay içerisinde lise ğrencilerinin %9'unun bir defa, %3.6'sının bir iki defa, %0.9'unun çok kez siber zorbalığa maruz kaldığını; %3.3'ünün bir defa, %2.4'ünün bir iki defa, %2.4'ünün ise çok kez siber zorbalık uyguladığını belirtmiştir. Amerika'da (2015) adlesanlarla yapılan bir araştırmada gençlerin %4,6'sı geçen ay siber zorbalığa maruz kaldıklarını belirtmiştir (Waasdorp ve Bradshaw, 2015: 486). Kore'de yapılan bir araştırmaya göre; 4000 adölesanın %6,3' siber zorbalık uygulamış, %14,6'sı siber zorbalığa maruz kalmış, %13,1'i ise hem siber zorbalık uygulamış hem de maruz kalmıştır (Lee ve Shinn, 2017: 355). in'de bildirilen siber zorbalık mağduriyeti oranının % 14-57 arasında değiştiği, bildirilen siber zorbalık yapma durumunun ise % 3-35 arasında değiştiği gösterilmiştir (Chan ve Whong, 2015: 98). İngiltere'de 11-16 yaşları arasındaki 2745 bireyle yapılan çalışmada %29'unun siber zorbalığa maruz kaldığı, %1'inin ise siber zorbalık uyguladığı bildirilmiştir (Wolke, Lee ve Guy, 2017: 903). İrlanda'da 13-18 yaşları arasında olan 318 ğrenci ile yapılan araştırmada 31'inin siber zorbalığa maruz kaldığı ve bunların 29'unun erkek, 16'sının ise kız olduğu belirtilmiştir (Callaghan, Kelly ve Molcho, 2015: 202). Literatürde de görüldüğü üzere siber zorbalık uygulama ve mağduriyet prevelansları değişkenlik göstermektedir. Bu araştırmada ortaya çıkan siber mağduriyet oranının ise bazı yurtdışı ve özellikle Türkiye örneklemlerine göre daha yüksek seyrettiği görülmüştür. Araştırmamız rnekleme grubunu oluşturan niversite ğrencilerinin en önemli özelliğinin aileden ayrı yaşaması ve çoğunlukla cep telefonu yoluyla internete erişim kolaylığına sahip olmasının siber mağduriyet oranlarını etkileyen önemli bir faktör olduğu düşünülmektedir. Siber mağduriyet yaşayan ve uygulayan gruplardaki kız, erkek oranları ise literatür ile benzerlik göstermektedir.

Bu araştırmada hemşirelik ikinci sınıf ğrencilerinin internete erişim sağladıkları yere göre siber zorbalığa yönelik tutumları açısından görüşmeler arasında anlamlı farklar olduğu saptanmıştır. İnternete sadece ev ve okuldan bağlanan öğrencilerin siber zorbalık ve alt boyutları olan kimlik gizleme, keyif ve endişeye ilişkin tutumları daha iyi durumda iken; internete bağlanan yere "cep telefonunun olduğu her ortam" eklendiğinde siber zorbalık, kimlik gizleme, keyif ve endişeye yönelik tutum puanlarında düşmeler olduğu belirlenmiştir (Tablo 3). Bu bulguya göre; hemşirelik ikinci sınıf ğrencilerinde herhangi bir ortamdanda (ev ya da okul) cep telefonu ile internete erişme imkanına sahip olmanın siber zorbalığa yönelik tutumu olumsuz etkileyen bir durum olduğu söylenebilir. nver ve Koç'un (2016: 44) orta öğrenim gören öğrencilerle yaptığı çalışmada araştırma bulgularımızın aksine internete bağlanan mekan ile siber zorbalık arasında ilişki saptanmadığı belirtilmiştir. Semerci de (2017: 1292), lise öğrencileri ile yaptığı araştırmada siber zorba ve siber mağduriyet puanları ile internete bağlanma kaynakları arasında istatistiksel açıdan

...

(akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

anlamli bir fark olmadığını saptamıştır. Süslü ve Oktay (2018: 1888), lise ğrencilerinin internete bağlanma yerine göre, siber zorbalık puanlarında anlamli bir fark bulunmadığını; ancak internete bağlanma yerine göre, siber mağduriyet puanlarında anlamli bir fark olduğunu, internete cep telefonundan bağlanan öğrencilerin siber mağduriyet düzeylerinin daha yüksek olduğunu belirtmiştir. zdemir ve Akar (2011: 616) lise ğrencilerinde siber zorbalık vakalarının görece en fazla yařandđđı ikinci ortamın cep telefonu olduğunu belirtmiştir. Siber mağdur olduğunu belirten öğrenciler bunu ikinci en sık cep telefonu vasıtasıyla yaşadıklarını belirtmişlerdir. Literatürde cep telefonu yoluyla internete erişimin siber zorbalık üzerinde etkili olabildiği bulgusu açıkça ortaya koyulmuştur. Süslü ve Oktay ile zdemir ve Akar'ın araştırmaları internete bağlanılan yerin siber zorbalığa etkisi açısından araştırma bulgularımız ile benzerlik göstermektedir. Bu araştırmanın, literatürden farklı olarak niversite öğrencileri ile yürütülmesi ve siber zorbalığa yönelik tutumun incelenmesinin bu etkiyi oluşturduğu düşünülmektedir.

Siber zorbalık ve mağduriyetin farklı popülasyonlardaki prevalansının saptanması önem taşımaktadır. Ancak bir o kadar önemli olan diğer durum da farklı girişimlerin zorbalık ve mağduriyeti azaltmadaki etkinliğinin değerlendirilmesidir. Bu araştırmada, görüşmeler arasında siber zorbalığa yönelik tutum, kimlik gizleme, keyif, onaylama ve endişe alt boyutları açısından anlamli farkların saptanması, uygulanan görsel eğitimin ölçek ile alt boyutlarında ve görüşmelerin çoğu üzerinde etkili olduğunu göstermektedir (Tablo 4). Etki büyüklüğü değerleri incelendiğinde ise video destekli siber zorbalık eğitiminin, üç aylık sürede örneklem grubu üzerinde siber zorbalığa yönelik tutum ($\eta^2=0,391$) ve kimlik gizleme ($\eta^2=0,44$) açısından yüksek etki büyüklüğüne sahip olduğu söylenebilmektedir (Tablo 3), (apık, 2014: 271; Sevgin ve etin, 2017: 1468). Bu bulguya dayanarak hemşirelik ğrencilerinin video eğitimi ile siber zorbalığa yönelik farkındalıklarının arttığı, siber zorbalık ve internette kimlik gizleyerek zorba davranış göstermeye ilişkin tutumlarında iyileşme olduğu söylenebilmektedir. Literatürde farklı girişimlerin siber zorbalık ve mağduriyet üzerine etkisinin incelendiği ve genellikle ilkokul, ortaokul ve lise dönemindeki öğrenciler ile çalışılmış olan araştırmalar mevcuttur. Gençlerin desteğiyle geliştirilmif online gerçekleştirilen siber zorbalığı nleme ve girişim programı olan "Siber Dostu Okullar" programı Avustralya'daki 19 okula uygulanmış, ilk ve ikinci görüşmeler arasında siber mağduriyet ve siber zorbalık uygulama açısından önemli düzeyde azalma meydana geldiği belirtilmiştir (Cross, Shaw, Hadwen, Cardoso ve ark., 2016: 173-174). Floransa'da yüksekokula devam eden 622 ğrenci ile yapılan bir araştırmada (2016), araştırmacılar tarafından geliştirilen bir program (NoTrap) psikologlar ve özel eğitim aldıktan sonra sorumluluk alan bir grup akran ğrenci eğitimci tarafından yürütülmüş, uygulanan programın gençlerde siber zorbalık ve siber mağduriyeti azaltmada altı aya kadar etkili olduğu

bildirilmiştir (Palladino, Nocentini ve Menesini, 2016: 200). Almanya'daki beş okulda 11-17 yaş arası 722 öğrenci ile yapılan bir araştırmada planlı davranış teorisine göre geliştirilen "medya kahramanları" isimli programın geleneksel zorbalığı azaltmada etkili olduğu; ancak siber zorbalığı ve mağduriyeti azaltmada etkinliğinin olmadığı saptanmıştır (Chaux, Velasquez, Krumbholz ve Scheithauer, 2016: 157). Yapılan bir araştırmada (2016) siber zorbalığı azaltmada video programının etkinliği değerlendirilmiş, programın hemen ardından ve bir aylık sürede siber zorbalık davranışlarında ve mağduriyetinde anlamlı bir azalmanın olduğu, siber zorbalığa yönelik bilgi düzeyinde de önemli bir artış olduğu saptanmıştır. Bu araştırmadaki bulgular, kısa bir siber zorbalık videosunun bir aylık takipte bile siber zorbalık bilgisini arttırmada ve siber zorbalık davranışları ile mağduriyetini azaltmada etkili olabildiğini göstermiştir (Doane, Kelley ve Pearson, 2016: 136). Literatürde de görüldüğü üzere video destekli siber zorbalık eğitiminin etkinliğini değerlendiren araştırma çok sınırlıdır. Farklı girişimlerin siber zorbalık üzerinde etkili olduğu, ancak çoğunlukla bu etkinin kısa dönemde devamlılık gösterdiği araştırmalarla gösterilmiştir. Bu çalışmada video eğitimi ile elde ettiğimiz bulguları literatürdeki diğer araştırmalar ile tam olarak karşılaştıramamakla birlikte Doane, Kelley ve Pearson (2016)'ın çalışması ile video eğitiminin siber zorbalık ve mağduriyeti üzerindeki etkinliği açısından benzerlik gösterdiği söylenebilmektedir.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Araştırmamızda siber zorbalığa yönelik verilen eğitim ile eğitimin uygulanmasından sonraki üç ayda başarılı sonuçlar elde edilebilmiş, özellikle siber zorbalığa yönelik tutum ve kimlik gizleme boyutlarında etkinlik sağlanmıştır. Bu bulgular ışığında video destekli siber zorbalık eğitiminin siber zorbalığa yönelik tutumu azaltmada özellikle eğitimden sonraki üç aylık sürede etkinliğinin olduğu söylenebilmektedir. Buna göre siber zorbalığa yönelik farkındalığı arttırmak, siber zorbalık ve mağduriyet oranlarını azaltmak amaçlarıyla, üniversitelerde ders içeriklerinde uygun etkinlikler planlanarak soru cevap ve tartışma ortamları ile öğrencilerin bu konuya dikkatinin çekilmesi ve siber zorbalık ve mağduriyetine yönelik videoların da eğitimin bir parçası olarak kullanılması önerilmektedir. Düşük maliyet, kolay uygulanabilir ve tekrar edilebilir olmasına dayanarak video temelli önleme/müdahale programları siber zorbalığı azaltmada kullanılacak iyi bir eğitim bir yaklaşımdır.

KAYNAKLAR

- Bauman, S, Bellmore, A. (2015). New Directions in Cyberbullying Research. *Journal of School Violence*, 14, s. 1-10.
- Callaghan, M, Kelly, C, Molcho, M. (2015). Exploring traditional and cyberbullying among Irish adolescents. *International Journal of Public Health*, 60(2), s. 199-206.

- Chan H.C., Wong, D.S.W. (2015). Traditional School Bullying and Cyberbullying in Chinese Societies: Prevalence and a review of the whole-school intervention approach. *agression and violent behavior*, 3, s. 98-108.
- Chaux, E., Velasquez, A.M., Krumbholz, A.S., Scheithauer, H. (2016). Effects of the cyberbullying prevention program media hereos on traditional bullying. *Aggressive Behavior*, 42(2), s. 157-165.
- Cross, D., Shaw, T., Hadwen, K., Cardoso, P., Slee, P., Roberts, C., Thomas, L., Barnes, A. (2016). Longitudinal impact of the cyber friendly schools program on adolescents' cyberbullying behavior. *Aggressive Behavior*, 42(2), s. 166-180.
- Çapık, C. (2014). İstatiksel Güç Analizi ve Hemşirelik Araştırmalarında Kullanımı: Temel Bilgiler. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 17(4), s. 268-274.
- Deschamps, R., Mcnutt, K. (2016). Cyberbullying: What's the problem? *Canadian Public Administration*, 59(1), s. 45-71.
- Doane, A.N., Kelley, M.L., Pearson, M.R. (2016). Reducing cyberbullying: A theory of reasoned action-based video prevention program for college students. *Aggressive Behavior*, 42(2), 136-146.
- Eroğlu, Y., Peker, A. (2015). Ergenlerde akran ilişkileri ile siber zorbalık statüleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(11), s. 593-606.
- Fırat, M., Ayran, G. (2018). Üniversite öğrencileri arasında sanal zorbalık. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 15(4), s. 322-329.
- Gaffney, H., Farrington, D.P., Espelage, D.L., Ttofi, M.M. (2019). Are cyberbullying intervention and prevention programs effective? A systematic and meta-analytical review. *Aggression and Violent Behavior*, 45, s. 134-153.
- Korkmaz, A. (2016a). Siber Zorbalık: Fizikselden sanala yeni şiddet. *Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi*, 24(2), s. 74-85.
- Korkmaz, A. (2016b). Siber Zorbalık Davranışları Sergileme ve Siber Zorbalığa Maruz Kalma Durumlarının Karşılaştırılması. *TRT akademi*, 1(2), s. 622-639.
- Kowalski, R.M., Limber, S.P., McCord, A. (2019). A developmental approach to cyberbullying: Prevalence and protective factors. *Aggression and Violent Behavior*, 45, s. 20-32.
- Lee, C., Shinn, N. (2017). Prevalence of cyberbullying and predictors of cyberbullying perpetration among Korean adolescents. *Computers in Human Behavior*, 68, s. 352-358.
- Olweus D. (2017). *Cyber Bullying: A Critical Overview*. Bushman, B.J. *Aggression and Violence A Social Psychological Perspective*. A Psychology Press Book. New York.
- Özdemir, M., Akar, F. (2011). Lise öğrencilerinin siber zorbalığa ilişkin görüşlerinin bazı değişkenler bakımından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 17(4), s. 605-626.
- Palladino, B.E., Nocentini, A., Menesini, E. (2016). Evidence based intervention against bullying and cyberbullying: Evaluation of the No Trap Program in two Independent trials. *Aggressive Behavior*, 42(2), s. 194-206.
- Pekşen Süslü, D., Oktay, A. (2018). Lise Öğrencilerinde Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyetle İlişkili Bazı Değişkenlerin İncelenmesi. *Elementary Education Online*, 17(4), s. 1877-1985.
- Semerci A. (2017). Lise Öğrencilerinin Siber Zorbalık ve Mağduriyet Durumlarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(4), s. 1285-1300.
- Sevgi, H., Çetin, B. (2017). Eğitim Araştırmalarında Güç Analizi ve Bir Uygulama. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), s. 1462-1480.
- Smith, P.K., (2015). The nature of cyberbullying and what we can do about it. *Journal of Research in Special Educational Needs*, 15(3), s. 176-184.

...

(akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

- Türkoğlu, S. (2013). Ergenlerin problemleri internet kullanımları ile siber zorbalık eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). TC. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ünver H. (2016). Siber Zorbalık ile Problemleri İnternet Kullanımı ve Riskli İnternet Davranışı Arasındaki İlişki ve Bu Değişkenlerin Çeşitli Demografik Özellikler Açısından İzlenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Waasdorp, T.E., Bradshaw, C.P. (2015). The Overlap between Cyberbullying and Traditional Bullying. *Journal of Adolescent Health*, 56(5), s. 483-488.
- Watts, L.K., Wagner, J., Velasques, B., Behrens, P.I. (2017). Cyberbullying in higher education: A literatur review. *Computers in Human Behaviour*, 69, s. 268-274.
- Wolke, D., Lee, K., Guy, A. (2017). Cyberbullying: A storm in a teacup. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 26(8), s. 899-908.